

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 6 - Number: 20 p. 189-202, Summer 2022

Ptolemaios Hanedanı'nda Kardeş Evliliği: Soylular Ensesti* *Sibling Marriage in the Ptolemaic Dynasty: Nobles' Incest*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1097522>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
02.04.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.06.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2022

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Eylem Güzel
Pamukkale Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Kültür
Varlıklarını Koruma ve Onarım
Bölümü,
eguzel@pau.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8702-4555>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmektedir.

Öz

Bu çalışmanın konusu Ptolemaios hükümdarlarının yaptığı kardeş evlilikleri ve bu evliliklere bağlı olarak ortaya çıkan ensest ilişkilerdir. Çalışmanın amacı Eski Mısır'da Erken Hanedan Dönemi'nden (İÖ 3150-2686) beri var olan kardeş evliliği geleneği ile ilişkili olarak ortaya çıkan ensestin sıkça görüldüğü Ptolemaioslarda neredeyse tamamı kardeş evliliği yapan hükümdarların bu geleneği niçin benimsedikleri sorusunu tartışmaktır. Makalenin odağını Ptolemaios Hanedanı boyunca tahta geçen hükümdarların gerçekteştirdiği kardeş evlilikleri oluşturmaktadır. I. Ptolemaios Soter'in hükümdar olduğu tarih ile Roma'nın Mısır'ı himayesi altına aldığı tarih aralığında kalan dönem (İÖ 305-30) bu çalışmanın başlangıç ve sonuç çizgisini oluşturmaktadır. Bu kronolojik sınırlar hanedanın siyasi varlığını sürdürdüğü yılları kapsamaktadır. Çalışmada üzerinde durulan temel paradigma öz kardeşleriyle evlilik yapan Mısır tanrıları ve firavunlar gibi kardeş evliliği yapan Ptolamaios hükümdarlarını bu tarz bir evliliğe yönelten temel faktörlerin neler olduğu, kraliyet ailesi arasında yaygın olan bu eğilimin Eski Mısır yerel kültürü ve toplum dinamikleri ile olan ilişkisi ve bu geleneğin uygulanmasının hükümdarların siyasi stratejisine hizmet edip etmediğidir. Bu bağlamda konu, öz kız ve öz erkek kardeşleri ile evlenen Ptolamaios hükümdarlarını tespit etmek ve bu hükümdarların kardeşleriyle evlenmesine neden olan mitolojik, dini, siyasi ve toplumsal faktörleri analiz etmek şeklinde ele alınmıştır. Batı literatüründe farklı disiplinlere mensup akademisyenlerce makale ve kitap düzeyinde ele alınan bu konunun Türkçe literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Ptolemaios Hanedanı, Kardeş Evliliği, Ensest

Abstract

The subject of this study is the sister marriages of the Ptolemaic rulers and the incest relations that emerged due to these marriages. The aim of the study is to discuss the question of why the Ptolemaic rulers, who were almost all of them, adopted this tradition in the Ptolemaic period, where incest was frequently seen in connection with the tradition of sister marriage, which has existed in Ancient Egypt since the Early Dynastic Period (3150-2686 BC). The focus of the article is the sister marriages of the rulers who took the throne during the Ptolemaic Dynasty. The period between the date when Ptolemy I Soter was the ruler and the period when Rome took Egypt under his protection (305-30 BC) constitutes the starting and conclusion line of this study. That chronological boundaries cover the years when the dynasty continued its political existence. The main paradigm covered on in the study is what are the main factors leading the Ptolamaic rulers who married with their brothers like Egyptian gods and pharaohs, the relationship of this common trend among the royal family with the local culture and social dynamics of Ancient Egypt, and finally whether the practice of this tradition served the political strategy of the monarchs. In this context, the subject has been handled as to identify the Ptolamaios rulers who married their own sisters and brothers, and to analyze the mythological, religious, political and social factors that caused these rulers to marry their brothers. It is thought that this subject, which is handled at the level of articles and books by academics from different disciplines in the Western literature, will contribute to the Turkish literature.

Keywords: Ancient Egypt, Ptolemaic Dynasty, Sibling Marriage, Incest

GİRİŞ

Aile üyeleri veya yakın akraba ile kurulan cinsel ilişkiyi içeren bir kavram olan ensestinin aile yapısını bozan ahlak dışı bir ilişki türü olması, bu tarz ilişkilerin tarih boyunca ortaya çıkmış toplumların çoğunda tabu olarak değerlendirilmesine ve yasaklanmasına neden olmuştur.¹ Ensest ve benzeri ilişkileri erdem ve öz denetim kaybı olarak değerlendiren, bu eylemleri tiksindirici olarak yorumlayan Platon² ve “yasak etlerden yemek” olarak nitelendiren Plutarkhos³ ensestinin yasak olduğunu ifade ederken; Hammurabi⁴ kanunları ensest yapanların cezai yaptırımlara maruz kaldığını göstermektedir. Çoğu toplumda yasaklanan ensest Eski Mısır’da bambaşka bir profil ortaya koymaktadır. Mısır kraliyet ailesi içinde kurulan ensest ilişkiler ve aile içi evlilikler, diğer toplumlarda görülen yasaklama veya cezai yaptırımlar bir yana, soyun asaletini devam ettirmeyi amaçlayan meşru bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Mısır’ın ilk dönemlerinden itibaren kralların öz/üvey kız kardeşleri ile nadiren de kendi öz kızları ile evlenmiş olmaları bunun göstergesidir.⁵ Eski Mısır’da Erken Hanedan Dönemi’nde (İÖ 3150-2686) başlayan ve bu tarihten itibaren bölgede kurulan hanedanların tamamında görülen kardeş evliliği, bu uygulamanın firavunlar ve kraliyet ailesi tarafından benimsenmesiyle birlikte geleneksel bir yapı kazanmıştır. Eski Mısır’ın son hanedanı olan Ptolemaioslar da kendilerinden önceki hanedan mensupları tarafından uygulanan kardeş evliliği geleneğini benimseyerek öz kız kardeşleri ile evlenmişlerdir.⁶ Ptolemaios kraliyet mensupları endogami (aile içi evlilik) suretiyle hem aileye yabancı birinin dahil olmasını engelleyerek soyun asaletini devam ettirmeyi hem de bu evlilikler sayesinde siyasi güç kazanmayı amaçlamışlardır.⁷

Bu makalenin amacı Ptolemaios Hanedanı boyunca tahta geçen hükümdarlardan⁸ hangilerinin kardeş evliliği yaptığını tespit etmek, kardeş evliliği yapan hükümdarların bu evlilikleri gerçekleştirmelerinde etkili olan dini, siyasi, beşerî gerekçeleri üzerinden yürütülen politik stratejileri ortaya koymaktır. Bu kapsamda Ptolemaioslardaki kardeş evliliğinin kaynağı, nasıl gelenekselleştiği, hangi hükümdarlar tarafından ne amaçla uygulandığı tespit edilecektir.

PTOLEMAİOS HANEDANINDA KARDEŞ EVLİLİĞİ GELENEĞİNİN KAYNAĞI

Makedon monarşi ideolojisine sahip Ptolemaios hükümdarlarının tamamı, din ve siyaset bakımından kendilerinden farklı bir anlayışa sahip olan Mısır’ı, bölgenin mevcut yerel gelenek, görenek ve inanç sisteminin dışına çıkmadan yönetmişlerdir. Ptolemaioslar tarafından uygulanan dini, siyasi ve toplumsal gelenekleri yerel dinamiklerle ilişkilendirdiğimizde Ptolemaiosların ikinci hükümdarı II. Ptolemaios Philadelphus’tan itibaren saray protokolüne alınarak kraliyet ideolojisi haline getirilen geleneklerden birinin de mevcut hükümdarın öz kardeşi ile evlenmesi olduğunu görüyoruz.

Mısır’ın erken hanedan döneminden beri görülen, Ptolemaioslar döneminde ise hükümdarlar katında gelenekselleşen bir prosedür, monarşi kanunu ve din-siyaset ideolojisi haline gelen kardeş evliliği geleneğinin kaynağına baktığımızda Pers etkisi açıkça görülmektedir.⁹ Zira anne ile evlenmenin yasal sayıldığı Perslerde¹⁰ çoğu toplumda yasak olan ensestinin meşrulaştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla İÖ 3. bin yılda Güney Mezopotamya’da ortaya çıkan ve erken hanedan döneminde ticaret yoluyla Mısır’a ulaştığı düşünülen bu geleneğin kardeş evliliği geleneği şeklinde Mısır’da yaygınlaşmasında Pers etkisinin olabileceği düşünülmektedir.¹¹ Bu geleneği uygulayan Mısır krallarının kız kardeşleri ile evlenmesi de onların Pers krallarını örnek almaları ile ilişkili olmalıdır.¹²

¹ Heubner, 2007: 21-49; Ager, 2005: 1; Rowlandson-Takahashi, 2009: 104, 106, 110; Ager, 2005: 1.

² Platon, 2010: 9. 571. a-e.

³ Plutarkhos, 1936: 101 a.

⁴ Hammurabi kanunları için bkz. Hammurabi ve King, 1998: 157; Mitterauer, 1994: 231-250; Ager, 2005: 3.

⁵ Rostovtzeff, 1936: 238; Middleton, 1962: 603; Hopkins, 1980: 11.

⁶ Ritner, 1998: 5; Pomeroy, 1984: 13, 17.

⁷ Ager, 2005: 1.

⁸ Strabon, Ptolemaios hanedanı boyunca tahta geçen hükümdarların kronolojik sıralamasını verir: I. Ptolemaios Soter (Lagus’un oğlu), II. Ptolemaios Philadelphus, III. Ptolemaios Eurgetes, IV. Ptolemaios Philopator, V. Ptolemaios Epiphanes, VII. Ptolemaios Philometor, VII. Ptolemaios Eurgetes II, IX. Ptolemaios Soter II, XII. Ptolemaios Auletes. Bkz. Strabo, 1932: 17.1.11; İÖ. 336 yılından itibaren tahta geçen Ptolemaios hükümdarlarının saltanat sürelerini veren Eusebius, son hükümdar VII. Kleopatra’nın ölümüyle birlikte Ptolemaiosların 295 yıl süren saltanatının sona erdiğini ifade eder. Bkz. Eusebius, 2008: 1. p61.

⁹ Kız kardeşe evlenme geleneğinde Pers etkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ogden, 1999: 78.

¹⁰ Hammurabi Kanunları’nda yer alan ve babasından sonra annesiyle ensest ilişkide bulunanların yakılacağını içeren 157. Madde kapsamında anne ile ensest ilişki cezai yaptırım sebebi sayılmaktadır. Bkz. Hammurabi ve King, 1998: 157.

¹¹ Middleton, 1962: 608; Bourne, 1963: 1590-91.

¹² Kornman, 1923: 17-45; Ogden, 1999: 78; Rowlandson-Takahashi, 2009: 109; Middleton, 1962: 608.

Mısır halkından ziyade hanedan soyu tarafından benimsenen ve çoğunlukla öz veya üvey kardeş evlilikleriyle gelenekselleştiği görülen ensest evliliklerin bir diğer kaynağı din ve mitolojidir. Burada Yunan ve Mısır tanrılarının yaptığı kardeş evliliklerinin¹³ yanı sıra Mısır tanrıları gibi kardeş evliliği yapan firavunların etkisinden söz etmek mümkündür. Zira Pausanias firavunların Osiris ve İsis'i¹⁴ örnek alarak kardeş evlilikleri yaptıklarını, bu evliliklerin de tanrısal nitelik taşıdıklarını ifade eder.¹⁵ Therocritus Mısır'daki kardeş evliliğinin kaynağını Yunan ve Mısır tanrılarında Zeus ve Hera, Osiris ve İsis'in yanı sıra firavunlar arasında gerçekleşen ilahi kardeş evlilikleri ile ilişkilendirmektedir.¹⁶ Mısır'daki kardeş evliliklerinin yasallığına ve tanrısal etkileşim sürecine dair bilgi veren Sicilyalı Diodorus¹⁷ kardeşler arası evliliğin kanunlarla desteklendiğini aktarırken tanrısal etkileşimi de Mısır'ın önde gelen tanrılarında Osiris ve İsis'in yaptığı ilahi boyuttaki kardeş evliliğine dayandırmıştır.¹⁸ Mısır ve Yunan tanrıları arasında gerçekleşen bu kutsal evlilikler Mısır'daki yönetici kesimi dini ve siyasi yönden etkilemiş bu durum kardeş evliliğin yasal hale getirilmesinde etkili olmuştur. Mısır'da öz kardeşlerin evlenmesine kanunen müsaade edildiğini Philo'nun¹⁹ aktardığı bilgilerden de öğreniyoruz. Philo ayrıca kardeş evliliği geleneğini kendi yerel ensest kanunları kapsamında normal gören Mısırlı kanun koyucuların başka toplumların ensest kanunları ile alay ettiklerini de ifade eder.²⁰ Philo'nun aktardığı bilgiler sadece Mısır ile sınırlı değildir. Ensest evlilik türlerinin Mısır dışında özellikle de Atina²¹ ve Sparta başta olmak üzere Yunanistan'ın bazı bölgelerinde de uygulandığını yine Philo'dan öğreniyoruz.²² Nitekim *Apocolocyntosis* adlı eserinde Mısır'da tamamen, Yunanistan'da ise kısmen meşru sayılan ensest ilişkilerin karşılaştırmasını yapan Seneca'nın "*Atina'da yolun yarısını, İskenderiye'de ise tamamını gidebilirsin*"²³ ifadesi bunun göstergesidir.²⁴ Yunanistan'da kısmen yasal olan ensest Roma'da tamamen yasaktır.²⁵ Roma'da zina yapmanın, anne ile cinsel ilişkiye girmenin, anne veya kız kardeşle evlenmenin yasak olduğunu Yunan, Roma, Mısır ve Pers ekseninde bir karşılaştırma yapan Sextus Empiricus'tan öğreniyoruz.²⁶ Romalı şair Lucan ise ensestin Roma'daki durumundan ziyade Mısır'daki uygulanma süreci hakkında bilgi verir. Şiirlerinde Ptolemaioslar döneminde görülen ensest ilişkilere değinen Lucan, Mısır kraliçesi VII. Kleopatra'nın öz erkek kardeşi XIII. Ptolemaios ile gerçekleştirdiği ensest evlilikten "*dinsiz kız kardeş şimdi erkek kardeşiyle evleniyor*"²⁷ ifadeleriyle bahsetmektedir. Bu bilgilerden, Mısır'ın erken dönemlerinden beri görülen kardeş evliliği geleneğinin Ptolemaios hanedanının son yıllarında da devam ettiği anlaşılmaktadır.

Klasik kaynaklara göre kardeş evliliği geleneği Mısır kraliyet ailesi ile sınırlı değildir. Kraliyet ailesindeki kardeş evlilikleri ile somutlaşan bu gelenek Mısır'ın yerli halkı tarafından da uygulanabilir nitelik kazanmıştır. Ayrıca sınırlı ve yerel bir mahiyet taşımadığı gibi ülkenin farklı bölgelerindeki farklı kültürleri de etkisi altına almıştır.²⁸ Kardeş evliliği geleneği kraliyet ailesinin yanı sıra tüm Mısır halkı için uygulanabilen bir prosedür olsa da modern görüş firavunlar döneminde Mısır'da görülen öz kardeşler

¹³ Bourne, 1963: 1591; Adamson, 1982: 88.

¹⁴ Plutarkhos *Moralia* eserinde Mısır dini, Osiris ve İsis kültü hakkında bilgi verir. Bkz. Plutarchos, 1936: 5.

¹⁵ Pausanias, 1918: 1. 7. 1.

¹⁶ Theocritus, 1912: 17. 131-4.

¹⁷ Diodorus'un İÖ. 59 yılında Mısır'ı ziyaret ettiği düşünülmektedir. Bkz. Murray, 1970: 141-71; A. Burton, 1972: 1-34; Rowlandson-Takahashi, 2009: 111-112.

¹⁸ Diodorus, 1946: 1. 13, 1. 22, 1. 27; Middleton, 1962: 603-611; Hopkins, 1980: 312.

¹⁹ Philo, 1993: 3. 4; Hopkins, 1980: 312; Middleton, 1962: 603-611.

²⁰ Philo, 1993: 4. 22-24.

²¹ Atina'da babaları bir, anneleri ayrı olan Themistocles'in oğlu Archeptolis ile kızı Mnesiptolema'nın evliliği ensest değil meşru sayılmıştır. Bkz. Plutarchos, 1920: 32.1.

²² Philo, 1993: 4. 22-24.

²³ Seneca, 1913: 8.

²⁴ Philo'un babaları bir, anneleri ayrı olan kardeşlerin evlenmelerine izin verildiğini belirten ifadeleri bunu desteklemektedir. Bkz. Philo, 1993: 4. 22-24; Anne-oğul arasındaki ensest ilişki Sophokles'in *Kral Oidipus* adlı eserinde karşımıza çıkar. Bkz. Sophokles, 2005: 28; Sophokles Yunanistan'daki ensest evlilik yasalarına ters düşen bir ensest vakasına işaret eder. Bkz. Sophokles, 2005: 115-117; 132-133.

²⁵ Her ne kadar Roma'da ensest yasak olsa da bu tarz ilişkilere görülmediğini söylemek zordur. Zira Romalı şair Ovidius, Macareus ile kız kardeşi Canace'nin ensest ilişkisini "*Yakında kardeşinle evleneceksin ve annenın dünyaya getirdiği kişinin karısı olacaksın*" ifadeleri iki kardeş arasındaki ensest ilişkiyi anlatır. Bkz. Ovidius, 1813: 11. 65.

²⁶ Sextus, Hellenistik dönemin stoacılarından Chrysippus'un, bir babanın kızından, bir annenin oğlundan ve bir erkek kardeşin de kız kardeşinden çocuk sahibi olabileceğini savunduğunu aktarmaktadır. Bkz. Sextus Empiricus, 1916: I. 14; 3. 24.

²⁷ VII. Kleopatra, kardeş evliliği yaptığı XIII. Ptolemaios'un ölümü üzerine taht boşalınca onun küçük erkek kardeşi olan XIV. Ptolemaios'u eş hükümdar olarak görevlendirmiştir. Caesar politik ittifak kapsamında VII. Kleopatra ve erkek kardeşi XIV. Ptolemaios'u evlendirmiştir. Bkz. Suetonius, 2008: 35.

²⁸ Dio, 1916: 42. 35. 4.

arası evliliğin az olduğu ve bu geleneğin çoğunlukla Ptolemaioslar tarafından uygulandığı yönündedir.²⁹ Kardeş evliliği geleneğinin Ptolemaios hanedanı boyunca tahta geçen hükümdarların çoğunluğu tarafından uygulanmış olması dini ve mitolojik perspektiften ziyade politik bir perspektifi yansıtmaktadır.³⁰ Modern görüş jeopolitik soyutlanma ya da kendilerini halktan soyutlama amacıyla kız kardeşleriyle evlenme geleneğini³¹ uygulayan Ptolemaiosların politik bir strateji uyguladıklarını savunmaktadır.³² Hem tanrıları hem de Mısır firavunlarını örnek alan, kendilerini sıradan insanlardan ayırmaya çalışan Ptolemaios hükümdarları için gereken ortamın bu gelenek vasıtasıyla sağlanması kardeş evliliğini tercih edilir hale getirmiştir.³³

Ptolemaiosların monarşi anlayışlarına dahil ederek uygulamaya koyduğu kardeş evliliği geleneğinde soyun asaletinin ve saflığının korunması da bir başka amaç olarak karşımıza çıkar. Bu eylemin özü hanedan soyunun bozulmasını engellemek daha doğrusu elit ve öz hanedan soyunu sürdürmektir. Nitekim hanedan mensuplarının bir yabancı ile evlenmesi sülaleye dışarıdan birinin girmesine ve soyun bozulmasına neden olacağı için Eski Mısır'ın yerel geleneklerinden biri olan kardeş evliliği geleneği Ptolemaios krallarının çoğunluğu tarafından uygulanmıştır.³⁴

PTOLEMAİOS HANEDANINDA KARDEŞ EVLİLİĞİ YAPAN HÜKÜMDARLAR

Ptolemaios hanedanı boyunca tahta geçen hükümdarlara baktığımızda öz kardeş evliliği yapan altı hükümdar olduğunu görüyoruz. Hanedandaki ilk öz kardeş evliliğini kurucu hükümdar I. Ptolemaios Soter'in I. Berenike ile olan evliliğinden dünyaya gelen oğlu II. Ptolemaios Philadelphus yapmıştır. İlk evliliğini³⁵ Trakheia kralı Lysimachos'un kızı I. Arsinoe ile yapan³⁶ II. Ptolemaios Philadelphus'un bu evlilikten Ptolemaios³⁷, III. Ptolemaios Euergetes, Lysimachos, Berenike Phernephoros olmak üzere dört çocuğu olmuştur. Komployla suçlanan I. Arsinoe'den İÖ. 279'da boşanan II. Ptolemaios, eski eşini Mısır'ın güneyindeki Koptos'a sürgüne göndermiştir. Böylece, kardeş evliliği kapsamında olmayan bu evlilik, II. Ptolemaios'un öz kız kardeşi II. Arsinoe'nin uzun vadeli planları ve şahsi entrikalarına yenik düşmüştür.³⁸

Theocritus'un şehvetli³⁹ olarak bahsettiği II. Ptolemaios, ikinci evliliğini İÖ. 285'te öz kız kardeşi II. Arsinoe ile yapmıştır. Böylece öz kardeşler arası evlilik geleneğinin hanedandaki ilk temsilcileri niteliği kazananolan çift kendilerinden önceki Mısır kralları tarafından kullanılan unvanlardan biri olan Philadelphus/kardeşini seven unvanını almışlardır.⁴⁰ Erkek kardeşi ile evlenen II. Arsinoe'nin daha önceki evliliği ise babası I. Ptolemaios'un siyasi ittifak kapsamında gerçekleşen bir evliliktir. Muhtemelen İpsos Savaşı sonrası Seleukos krallığının başındaki I. Seleukos Nikator'a karşı Trakya kralı Lysimachus ile arasındaki siyasi ittifakı güçlendirmeyi amaçlayan I. Ptolemaios, henüz on altı yaşında olan kızı II. Arsinoe'yi altmış yaşındaki Lysimachos ile evlendirmiştir.⁴¹ Üçüncü evliliğini İÖ. 300'de II. Arsinoe ile yapan Lysimachos, İÖ. 281 yılında ölmüştür. Bundan sonra II. Arsinoe ilki üvey kardeşi Ptolemaios Keraunos ikincisi de öz kardeşi II. Ptolemaios ile olmak üzere iki evlilik daha yapmıştır.

²⁹ Ptolemaioslarda evlilik yasaları ile ilgili fragmanlar için bkz. Rowlandson-Takahashi, 2009: 113.

³⁰ Christensen, 2005: 59.

³¹ Firavunların kız kardeşle evlenme geleneği için bkz. Diodorus, 1946: 1. 27. 1; Philo, 1993: 3. 4.

³² Ogden, 1999: 78.

³³ Athenaeus, 1984: 14.621.1854; Pomeroy, 1984: 13, 16-17; Christensen, 2005: 59.

³⁴ Pomeroy, 2003: 124.

³⁵ Bu evlilik İÖ. 285/283 yıllarında gerçekleşmiştir. Bkz. Pausanias, 1918: 1. 7. 3.

³⁶ Pausanias, 1918: 1. 7. 3.

³⁷ Bkz. Ephesoslu Ptolemaios

³⁸ I. Arsinoe'nin İÖ. 279'dan önce sürgün edilmesinin ardından onun için refah dolu günler başlamıştır. Demotik bir yazıtın verdiği bilgiye göre kralın kraliçesi olarak sahip olduğu konum ve statüsü sayesinde Koptos'ta mutlak otoritenin sahibi olmuştur. Tercümesini Petrie'nin yaptığı Koptos'a ait yazıtta yer alan "kraliyet haremının yöneticisi Arsynifau (Arsinoe), kralın kraliçesi" ifadesi bu bilgileri doğrular niteliktedir. Bkz. Petrie, 1896: 21; Ogden, 1999: 74.

³⁹ Theocritus ve Athenaeus, II. Ptolemaios Philadelphus'tan ateşli, şehvetli ve haz düşkünü olarak bahsetmektedir. Theocritus onun sekiz metresi olduğundan bahsederken bu kadınların isimlerinin nasıl bildiğini de açıklar. II. Ptolemaios Philadelphus'un bu kadınların hiçbirinden çocuğu olmadığı, çünkü çocukların dünyaya gelmesine engel olduğu düşünülmektedir. Bkz. Theocritus, 1912: 14. 61; Athenaeus, 1984: 13. 576ef; Ogden ise II. Ptolemaios Philadelphus'un on bir metresi olduğu görüşündedir. Bkz. Ogden, 1999: 73-74.

⁴⁰ Strabon, Ptolemaios hükümdarlarının kullandıkları unvanları verir. Bkz. Strabo, 1932: 17. 1. 11; Tait hem firavunlar döneminde hem de Ptolemaioslar döneminde kullanılan Mısır kraliyet unvanlarının nasıl ve ne amaçla verildiği hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Tait, 2003: 3-4.

⁴¹ II. Arsinoe, Lysimachos'un üçüncü eşidir. Çiftin bu evlilikten Ptolemaios Epigonos, Lysimachus ve Philip adında üç oğlu dünyaya gelmiştir. Kendi oğullarını taht ortağı yapmak isteyen Arsinoe, Lysimachus'un oğlu Agathocles'i zehirleyerek öldürmüştür. Bkz. Pausanias, 1918: 1. 10. 3; Plutarchos, 1920: 31. 3.

Ptolemaios Keraunos ve II. Ptolemaios'un her ikisinin de kız kardeşleri II. Arsinoe ile evlenmesi firavun geleneği ile ilgili bir durumdur. Ptolemaios Keraunos ve II. Ptolemaios tarafından sadece I. Ptolemaios'un soyundan gelmelerine ve doğma büyüme Mısırlı olmalarına dayandırılarak yapılan bu evlilikler Mısır tahtı üzerindeki hak talebine yasal statü kazandırma ve bu talebi meşrulaştırma çabası taşıyan bir propaganda aracı olarak değerlendirilebilir.⁴² Özellikle II. Ptolemaios'un, I. Ptolemaios soyundan gelenler üzerinden düzenlediği teamüller genellikle kendi taht süreciyle ilişkilidir. Zira onun tahta çıkma sürecini zora sokacak bir rakibin mevcudiyeti söz konusudur. Bu varis, I. Ptolemaios'un Antipatros'un kızı Eurydice ile yaptığı evlilikten dünyaya gelen dört çocuktan⁴³ biri olan Ptolemaios Keraunos'tur.⁴⁴ Tahta çıkma sıralamasındaki ilk varis olan Ptolemaios Keraunos'un hedefi II. Arsinoe ile evlenmektir. II. Ptolemaios'un kendisinden önce davranarak II. Arsinoe ile evlenmesi durumunda tahta onun geçeceği ihtimalini göz önünde bulunduran Ptolemaios Keraunos, II. Arsinoe ile evlilik planları yapmaya başlamıştır.⁴⁵ İÖ. 281'de eşi Lysimachos'un ölümünün ardından iki çocuğuyla birlikte Cassandreia'ya sığınan II. Arsinoe'ye âşık olmuş gibi davranan Ptolemaios Keraunos, krallığını onunla ve çocuklarıyla paylaşmayı teklif etmiş, çocuklarını güvence altına almak isteyen I. Arsinoe de bu teklifi kabul etmiştir. Ptolemaios hanedanının kurucu hükümdarı I. Ptolemaios'un oğlu ve tahtın sıradaki varisi Ptolemaios Keraunos, üvey kız kardeşi II. Arsinoe ile İÖ. 280/279'da gerçekleşen görkemli bir törenle evlenmiştir.⁴⁶ Mısır gelenekleriyle ilişkilendirilen bu evlilik hanedanın ilk üvey kardeş evliliğidir. Üvey kız kardeşi ile evlenen ilk hanedan üyesi olan Ptolemaios Keraunos hem şahsi hedefine ulaşmış hem de kısa süreliğine avantajlı duruma geçmiştir.⁴⁷

Ptolemaios Keraunos İÖ. 276'da ölmüştür. Onun ölümünün ardından dul kalan II. Arsinoe, kendisinden sekiz yaş küçük öz erkek kardeşi II. Ptolemaios Philadelphus ile bir izdivaç gerçekleştirerek taht ortağı olmuştur.⁴⁸ Pausanias⁴⁹ ve Justinus'un⁵⁰ aktardığına göre iki kardeş İÖ. 276'da halkın da katıldığı görkemli bir törenle evlenmiştir. II. Arsinoe ve II. Ptolemaios arasındaki öz kardeş evliliği Mısır geleneklerine uygun olsa da Yunan dünyasında enstest olarak yorumlanmış ve tepkiyle karşılanmıştır. Şair Sodates, kız kardeşi ile evlenen II. Ptolemaios için "yasak meyveyi ölümcül bir iğne ile deldi" ifadesini kullanmıştır.⁵¹ Theocritus ve Pausanias ise II. Ptolemaios'un hanedan geleneklerine yenilik getirdiği hususunda hemfikirdir. Makedon gelenekleri hakkında bilgi veren Pausanias, II. Ptolemaios'un tutkulu bir şekilde âşık olduğu öz kız kardeşi II. Arsinoe ile evlenerek bir yandan Makedon geleneklerini ihlal ederken diğer yandan Mısırlı tebaasını takip ettiğini ifade etmiştir. II. Ptolemaios'un tahta geçme sürecinde onun meşruiyetine vurgu yapan Theocritus dalkavukluk şiirlerinde II. Ptolemaios ve II. Arsinoe'nin evliliğini Zeus ve Hera'nın evliliğine benzetmek suretiyle tanrısal boyuta taşıyan bir profil çizmiştir. Nitekim çiftin evliliği Mısır'ın yerel tanrıları Osiris ve İsis'in evliliğine benzediği için İÖ. 272'de tanrılaştırılmışlar ve Theoi Adelphoi unvanı almışlardır.⁵²

Mısır tanrıları ve firavunların uyguladığı kardeş evliliği geleneği Ptolemaios hanedanının sonuna kadar varlığını sürdürecektir köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Buna en güzel örnek II. Ptolemaios Philadelphus'un kız kardeşi ve karısı olan II. Arsinoe ile taht paylaşmasıyla birlikte hem eş hükümdarlık hem de öz kardeşler arası evlilik geleneğinin başlamış olmasıdır.⁵³ Mısır'ın yerel geleneği olan öz kardeş evliliğinin hanedandaki ilk uygulayıcısı konumunda olan II. Ptolemaios Philadelphus kralların kız kardeşleri ile evlenmesine müsaade eden kanunlar çıkararak ailenin meşruiyetini ve soyun devamlılığını sağlayacak adımlar atmıştır. Bu tarz evlilikleri, ülkede yaşayan Yunanlılar da dahil olmak üzere tüm Mısır halkı için yasal hale getiren bir kanun yayınlamıştır.⁵⁴ Bu kanunlar II. Ptolemaios Philadelphus döneminde ve ondan sonra tahta geçen oğlu III. Ptolemaios Euergetes döneminde basılan, bir yüzünde I. Ptolemaios ve I. Berenike portresinin; diğer yüzünde II. Ptolemaios ve II. Arsinoe

⁴² Ogden, 1999: 78.

⁴³ Ptolemaios Keraunos, Melager/Meleager, Lysandra ve Ptolemais için bkz. Lucian, 1905: 12; Hölbl, 2001: 24.

⁴⁴ Eusebius, 2008: 235-6.

⁴⁵ Ogden, 1999: 77.

⁴⁶ Justinus, 2011: 4. 1-3.

⁴⁷ Burstein, 1982: 200; Pomeroy, 1984: 16.

⁴⁸ Pausanias, 1918: 1. 7. 3; Theocritus, 1912: 17. 128; Hölbl, 2001: 36; Rowlandson-Takahashi, 2009: 112.

⁴⁹ Pausanias, 1918: 1. 7. 1

⁵⁰ Justinus, 2011: 24. 3; Hopkins, 1980: 312; II. Ptolemaios Philadelphus-II. Arsinoe evliliği British Museum'da sergilenen ve Poseidippus'a ait olduğu düşünülen "Epithalamium of Arsinoe" adlı fragmanda yer almaktadır. Bkz. Lasserre, 1959: 222-247.

⁵¹ Tepkisini alaycı ifadelerle dile getiren şair Sodates sürgüne gönderilerek öldürülmüştür. Bkz. Athenaeus, 1984: 14. 621.

⁵² Pausanias, 1918: 1. 7. 1; Theocritus, 1912: 17. 1-4; 17. 128-134; Iosephus, 1998: 12. 6; Rowlandson-Takahashi, 2009: 112.

⁵³ Iosephus, 1998: 12. 6; Röller, 2010: 2-3; Pomeroy, 1984: 14, 16-17.

⁵⁴ Rowlandson-Takahashi, 2009: 113.

portresinin betimlendiği altın *octodrahmilerle*⁵⁵ desteklenmiş böylece kız kardeşle evlenme geleneği meşruiyet kazanmıştır.⁵⁶

İÖ. 222-205 yılları arasında ülkeyi yöneten IV. Ptolemaios Philopator, kız kardeşi III. Berenike'nin çok genç yaşta ölmesi nedeniyle küçük kız kardeşi III. Arsinoe ile evlenerek II. Ptolemaios Philadelphus döneminde yürürlüğe giren teamülleri uygulamıştır. Hanedanın ikinci kardeş evliliği olan bu evliliğin kesin tarihi ve detayları bilinmese de çiftin oğulları V. Ptolemaios Epiphanes'in doğduğu tarih olan İÖ.210/209'dan önce evlenmiş olmaları muhtemeldir. Polybius'a göre babası III. Ptolemaios Euergetes'in ölümü nedeniyle küçük yaşta yetim kalan kız kardeşi III. Arsinoe ile evlenebilmek için onun büyümesini bekleyen IV. Ptolemaios Philopator'un, bu dönemde Agathocleia adında bir kadınla ilişkisi olmuştur.⁵⁷ IV. Ptolemaios Philopator'un kız kardeşi ile gerçekleştirdiği bu evlilikten sadece tek bir çocuk dünyaya gelmiştir. Hanedanda görülen öz kardeş evliliklerinden dünyaya gelmiş ilk çocuk olan V. Ptolemaios Epiphanes, kardeşi olmadığı için tahtın tek varisi olarak herhangi bir meşruiyet sorunu yaşamadan babası IV. Ptolemaios Philopator'un taht ortağı olmuştur. Fakat IV. Ptolemaios Philopator ölümünden kısa bir süre önce boşandığı kız kardeşi ve eşi III. Arsinoe tarafından öldürülmüştür.⁵⁸

Hanedandaki üçüncü kardeş evliliği VI. Ptolemaios Philometor ile kız kardeşi II. Kleopatra arasında olmuştur. V. Ptolemaios'un İÖ. 180 yılında ölümünün ardından eşi I. Kleopatra ve oğlu VI. Ptolemaios Philometor hanedanı birlikte yönetmişlerdir. I. Kleopatra İÖ. 176 yılında intihar edince henüz on yaşındaki oğlu VI. Ptolemaios Philometor hadım Euleaus ile azatlı köle Lenaeus'un vesayetinde saltanat naibi olmuştur. İÖ. 180-145 yılları arasında dönem dönem ülkeyi yöneten VI. Ptolemaios Philometor, egemenliğini meşru hale getirmek için tek öz kız kardeşi olan II. Kleopatra ile evlenmiştir. VI. Ptolemaios Philometor İÖ. 145'te ölünce kız kardeşi ve eşi II. Kleopatra tahta geçmiştir. Bu olay hanedanda yeni bir teamülün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Eşinin ölümünden sonra tahta geçen II. Kleopatra'dan itibaren bir erkek yakını ya da akrabası ile yönetmesi şartıyla hakimiyet dul kraliçeye ait olmuş ve bu durum erkek kardeşin dul eşiyle evlenme prensibine olan yönelimi artırmıştır. Hanedanın dördüncü kardeş evliliğini yapan hükümdar VIII. Ptolemaios Euergetes'in İÖ. 145 yılında yeniden tahta geçişi de bu uygulama vasıtasıyla olmuştur. VIII. Ptolemaios Euergetes'in kraliyet yönetiminde söz sahibi olabilmesi için hanedan geleneklerini uygulaması ve kız kardeşi II. Kleopatra ile evlenmesi gerekmektedir. Yaklaşmakta olan VI. Suriye Savaşı'nın yarattığı tehlike nedeniyle saltanat gücünü meşru kılmak isteyen VIII. Ptolemaios Euergetes, İÖ. 145 yılında II. Kleopatra ile evlenmiştir. İÖ. 170-116 arası dönem dönem Mısır'ı yöneten ve IV. Antiochos'un Mısır'ı işgalinden önce kız kardeşi ile ortak bir yönetim başlatan VIII. Ptolemaios Euergetes'in mecburiyetten yaptığı bu izdivaç onun taht ortağı olmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Nitekim VI. Ptolemaios Philometor'un ölümünden sonraki bir ay içinde kralı olduğu Cyrene'den geri dönen ve kız kardeşi II. Kleopatra ile evlenerek yeniden tahta geçen VIII. Ptolemaios Euergetes bu süreçte herhangi bir mücadeleye girmeden saltanatı geri almıştır. VIII. Ptolemaios Euergetes'in hükümdarlığını güvence altına alması, erkek kardeşinin oğlu ve potansiyel rakibi VII. Ptolemaios Neos Philopator'u İskenderiye'ye ayak basar basmaz öldürmesiyle olmuştur. İÖ. 145'te gerçekleşen bu cinayet VIII. Ptolemaios Euergetes'in krallığını güvence altına alırken tahta geçecek rakiplerin mevcut varis sıralamasından düşmesini sağlamıştır.⁵⁹ Zira tahtın varislerinden biri, öz kız kardeşi II. Kleopatra ile evlenerek Osiris ve İsis'in kutsal evliliğini gerçekleştiren VIII. Ptolemaios Euergetes'in İÖ. 144 yılında dünyaya gelen oğlu Ptolemaios Memphites'tir. Çiftin gerçekleştirdiği kardeş evliliği nedeniyle Osiris ve İsis evliliğinden dünyaya gelen Horus'u temsil ettiği düşünülen bu çocuk VIII. Ptolemaios Euergetes'in tek çocuğu değildir. II. Kleopatra ile evlenmeden önce yani VIII. Ptolemaios Euergetes'in Cyrene'de sürgünde olduğu dönemde Eirene (Ithaca?) adlı bir kadınla ilişkisi olmuştur. Bu ilişkiden muhtemelen İÖ. 156/5'te doğmuş olan piç⁶⁰ lakaplı oğlu Ptolemaios Apion

⁵⁵ Ogden, 1999: 75-76, figs. 2-3.

⁵⁶ Theocritus, 1912: 17. 131; Burstein, 1982: 211-22; Ptolamaios kraliçelerinin desteği sayesinde hanedanda kız kardeşle evlenme geleneği yerleşmiştir. Fakat bu durum anneleri bir babaları ayrı olan çocuklar arasında anlaşmazlıkların çıkması, babadan değil anneden meşru sayılma eğiliminin artması gibi bazı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim hanedanın son hükümdarı VII. Kleopatra ile Caesar'ın oğlu Caesarion, babasının bir Romalı olması nedeniyle tahtın varisi sayılmamış hatta gayrimeşru görülmüştür. Bkz. Strabo, 1932: 17. 1. 11-17. 1. 13.

⁵⁷ Plutarchos, 1920: 33; Strabo, 1932: 17. 1; Polybius, 1927: 15. 25; Polybius, II. Ptolemaios Philopator'un, tüm krallığı deviren fahişe Agathocleia'nın kölesi olduğunu belirtir. Bkz. Polybius, 1927: 14. 11; Ogden, 1999: 81.

⁵⁸ IV. Ptolemaios Philopator İÖ. 204'te ölmüştür. Ölümünden kısa bir süre önce boşandığı kız kardeşi-eşi III. Arsinoe tarafından öldürülmüştür. Bkz. Polybius, 1927: 15. 25; Justinus, 2011: 30. 1-2

⁵⁹ Justinus, 2011: 38. 8; Livius, 1850: 35. 16; Ogden, 1999: 85-89; Ager, 2007: 6.

⁶⁰ Ptolemaios Apion, Ptolemaios hanedanında pek çok kişi için kullanılan "piç" lakabını alan ilk kişidir. Bkz. Ogden, 1999: 91

dünyaya gelmiştir. Ptolemaios Memphites'in bir metresten dünyaya gelen bu kardeşinin varlığı antik kaynaklar tarafından da doğrulanmıştır.⁶¹

VIII. Ptolemaios Euergetes, Eirene (Ithaca?) ile yaşadığı ilişki sonrasında iki evlilik yapmıştır. Hanedan gelenekleri kapsamında kız kardeşi II. Kleopatra ile yaptığı ilk evliliği, karısı II. Kleopatra'nın VI. Ptolemaios Philometor'dan olan kızı ile evlenebilmek için boşanması nedeniyle oldukça sıradışı bir durumla sona ermiştir. İkinci evliliğini de yine hanedan içinden yapan VIII. Ptolemaios Euergetes, boşandığı eşi II. Kleopatra ve VI. Ptolemaios Philometor'un kızları, kendisinin de öz yeğeni olan III. Kleopatra ile evlenmiştir. Justinus'un verdiği bilgiye göre zorla yapılan bu evlilik zina ve tecavüz olarak nitelendirilmiştir. Çünkü VIII. Ptolemaios Euergetes, ilk çocukları olan Ptolemaios Memphites'in doğumundan kısa bir süre sonra, karısı II. Kleopatra'nın VI. Ptolemaios Philometor'dan olma kızına yani kendi yeğeni III. Kleopatra'ya iki kez tecavüz etmiş ve ondan bir oğlu olmuştur. Zina yaparak eşini aldatan VIII. Ptolemaios Euergetes, III. Kleopatra ile evlenebilmek için karısı II. Kleopatra'dan boşanmıştır. Öz kız kardeşi II. Kleopatra ile olan evliliğini İÖ. 142 veya İÖ. 138/7 tarihlerinden birinde sonlandıran VIII. Ptolemaios Euergetes, boşandığı eşi II. Kleopatra ile Ptolemaios VI. Ptolemaios Philometor'un kızları, kendisinin de öz yeğeni olan III. Kleopatra ile evlenmiştir.⁶² Hem teamüller hem de politik strateji gereği öz yeğeni ile izdivaç gerçekleştiren VIII. Ptolemaios Euergetes'in bu evlilik vasıtasıyla II. Kleopatra'nın gücünü kontrol altına almak, onun soyundan gelecek olan nesle hâkim olmak ve kendi gücünü muhafaza etmek istemiş olması muhtemeldir. Çünkü iktidarını ve gücünü muhafaza edebilmesi, II. Kleopatra'dan ziyade III. Kleopatra'ya bağlıdır. İÖ. 181 yılında kırklı yaşlarındaiken son doğumunu yapan II. Kleopatra'nın tekrar çocuk doğurabilmesi yaşı gereği zor görüldüğü için soyun devamını sağlayacak en uygun kişi olarak III. Kleopatra'yı görmüştür. III. Kleopatra'dan doğacak varisler hanedanın ve soyun devamını sağlarken, hanedanın kontrolü de kendi elinde olacaktır. VIII. Ptolemaios Euergetes'in III. Kleopatra'dan bir varis dünyaya getirme isteği, ilk çocukları IX. Ptolemaios'un İÖ. 142 yılında doğumuyla gerçekleşmiştir. Böylece VIII. Ptolemaios Euergetes kutsal aileyi yani Osiris-İsis-Horus yaratmıştır.⁶³

Bu süreçte "Kraliçe Kleopatra, Kız Kardeş, Karısı" unvanlarını koruyan ve tüm protokollerde kardeşi VIII. Ptolemaios Euergetes ile anılmaya devam eden II. Kleopatra'nın öldüğü tarih olan İÖ. 116'ya kadar birlikte hüküm sürmüşlerdir. Öte yandan taht ortağı olmaları eş hükümdarlığın siyasi ve ailevi anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiye uğramadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim İÖ. 130 yılı sonlarında eski eşi/erkek kardeşi VIII. Ptolemaios Euergetes'i ve halihazırda onunla evli olan kızı III. Kleopatra'yı İskenderiye'den geçici olarak uzaklaştırmayı başaran II. Kleopatra ülkeyi bir süre tek başına yönetmiştir. Bu durumdan rahatsız olan VIII. Ptolemaios Euergetes, İÖ. 144 yılında eski eşi ve kız kardeşi II. Kleopatra'dan dünyaya gelen ve henüz çok küçük olan oğlu Ptolemaios Memphites'i kendi elleriyle öldürdükten sonra cesedini bir kutuya koymuş ve doğum günü hediyesi olarak annesi II. Kleopatra'ya göndermiştir. Diodorus, VIII. Ptolemaios Euergetes'in bu cinayeti II. Kleopatra'yı cezalandırmak için işlediğini belirtir.⁶⁴ Cinayetin amacı, kendisi İskenderiye'de değilken oğulları Ptolemaios Mamphites'in II. Kleopatra tarafından eş hükümdar olarak görevlendirilmesini engellemektir. Ptolemaios Memphites'in öldürülmesiyle birlikte II. Kleopatra soyundan birinin tahta geçme ihtimali ortadan kalkmış, III. Kleopatra'dan dünyaya gelen çocukların varis olmasını sağlamıştır.⁶⁵

Hanedanın beşinci kardeş evliliği biri kızkardeşi IV. Kleopatra (Sevgili Kleopatra) ile diğeri de kız kardeşi Kleopatra Selene ile olmak üzere iki kız kardeşi ile de evlenerek hanedan teamüllerini uygulayan IX. Ptolemaios tarafından gerçekleştirilmiştir. VIII. Ptolemaios Euergetes'in İÖ. 116 yılının haziran ayında ölmesinin ardından, her ne kadar İskenderiye halkı tarafından onaylanmasa da tahtın sahibi III. Kleopatra olunca kraliçenin oldukça çekişmeli bir taht süreci yaşayan oğulları IX. Ptolemaios veya X. Ptolemaios'tan birini taht ortağı olarak tayin etme gerekliliği doğmuştur. İskenderiyeliler, büyük oğlu IX. Ptolemaios'u taht ortağı olarak onaylaması için III. Kleopatra'yı zorlasa da kraliçe düşman olduğu ve nefret ettiği⁶⁶ büyük oğlunu değil küçük oğlu X. Ptolemaios'u taht ortağı olarak tayin etmiştir. İskenderiyelilerin tahta çıkmasını istediği büyük oğlu IX. Ptolemaios'u da sürgüne zorlamış, baskıya dayanamayan IX. Ptolemaios'un Kıbrıs'a kaçmasıyla birlikte kraliçe onu devre dışı bırakmayı

⁶¹ Justinus, 2011: 39. 5.

⁶² Justinus, 2011: 38. 8.

⁶³ Ogden, 1999: 89-90.

⁶⁴ Justinus, 2011: 38.8.

⁶⁵ Ager, 2007: 6; Ogden, 1999: 90.

⁶⁶ Pausanias, 1918: 1. 9. 1.

başarmıştır. Böylece III. Kleopatra ve taht ortağı olan küçük oğlu X. Ptolemaios İÖ.107-101 yılları arasında ülkeyi birlikte yönetmişlerdir. VIII. Ptolemaios Euergetes (İÖ. 127-116), II. Kleopatra (İÖ. 124-116), IX Ptolemaios (İÖ. 116-107), X. Ptolemaios (107-101) ile tahtı dönem dönem taht ortaklığı yaparak ömrünün yirmi altı yılını iktidarda geçiren III. Kleopatra, altı yıl boyunca ülkeyi birlikte yönettiği oğlu X. Ptolemaios tarafından öldürülmüştür.⁶⁷ III. Kleopatra'nın ölümünden sonra tahta geçen kişi X. Ptolemaios olmuştur. İÖ. 107-101 yılları arasında annesi III. Kleopatra ile, İÖ. 101-88 yılları arasında da yeğeni ve eşi olan V. Kleopatra ile tahtı paylaşan X. Ptolemaios, İÖ. 88 yılında ölünce kardeşi IX. Ptolemaios tekrar tahta geçmiştir. Önce kız kardeşi IV. Kleopatra (Sevgili Kleopatra) ile evlenen IX. Ptolemaios İÖ. 116 yılında da kız kardeşi Kleopatra Selene ile evlenerek hanedan teamüllerini uygulayan hükümdarlar arasındaki yerini almıştır.⁶⁸

Hanedandaki kardeş evliliği geleneği XI. Ptolemaios'un ölümünden sonra tahta geçen ve İÖ. 80-58/55-51 yılları arasında hükümdarlık yapan XII. Ptolemaios Auletes tarafından da uygulanmıştır. Auletes'in çocukları IV. Berenike, VII. Kleopatra, IV. Arsinoe, XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios olmak üzere Mısır tahtına geçen son nesildir. Nitekim babası IX. Ptolemaios'un kraliyet kökenli olmayan bir kadınla yaşadığı ilişki sonucu dünyaya geldiği için gayrimeşru⁶⁹ saydıkları XII. Ptolemaios Auletes İÖ. 58 yılında Roma'ya sığınmıştır. Yaşanan iç karışıklık nedeniyle görevden alındığı için Roma'ya sığınan Auletes Roma'ya gidince oğulları XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios henüz reşit olmadıkları için verasetten çıkarılmış, İskenderiyeliler tarafından kraliçe ilan edilen büyük kızı IV. Berenike ise derhal evlenerek geçici olarak yönetime getirilmiştir.⁷⁰

Öte yandan XII. Ptolemaios Auletes'in hanedan teamülü olan kız kardeşle evlenme geleneğini uygulayıp uygulamadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar XII. Ptolemaios Auletes'in kız kardeşi Kleopatra VI. Tryphaena II⁷¹ ile bazı yazarlar ise V. Kleopatra ile evlendiğini ifade etmişlerdir.⁷² Bunun temeli Ptolemaios hanedan dönemine ait bir tabletin verdiği bilgiye dayanır.⁷³ Tablette yer alan XII. Ptolemaios Auletes'in İÖ. 79 yılında bir evlilik yaptığı, bu evliliği V. Kleopatra veya Kleopatra VI. Tryphaena II ile evlendiği yönündeki bilgi nedeniyle görüş birliği sağlanamamıştır. Fakat Strabon, Auletes'in sadece üç kızı olduğunu ve bunlardan yalnızca IV. Berenike'nin meşru olduğunu ifade eder.⁷⁴ Bu bilgiye göre IV. Berenike, Auletes'in kız kardeşi Kleopatra VI. Tryphaena II ile yapmış olduğu evlilikten dünyaya gelen ve teamüller kapsamında meşru sayılan tek kızı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer kızları VII. Kleopatra ve IV. Arsinoe ise Ptolemaios kökenli olmayan fakat Mısır'ın seçkin ailelerinden birine mensup olduğu muhtemel bir kadından dünyaya geldikleri düşünülmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla Strabon'un da ifade ettiği gibi Auletes'in tek meşru kızı IV. Berenike'dir. Auletes'in diğer çocukları VII. Kleopatra, IV. Arsinoe, XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios'un annelerinin kimliği ise bilinmemektedir.⁷⁶ Auletes'in IV. Berenike dışındaki çocuklarını dünyaya getiren kadın Ptolemaios hanedan soyuna mensup olmasa bile Mısır kökenli seçkin bir kadın olması muhtemeldir.⁷⁷ Nitekim British Musueum'da yer alan bir stelde XII. Ptolemaios Auletes'in çok eşli olduğu bilgisi yer almaktadır. Dolayısıyla bu eşlerden birinin Mısır'ın yerlisi bir kadın olabileceğini savunuların görüşü bu belgeye dayanmaktadır.⁷⁸

⁶⁷ Justinus, 2011: 39. 4-5; Pausanias, 1918: 1. 9. 3.

⁶⁸ Eusebius, 2008: i 163-6; Justinus, 2011: 39.3-5; Pausanias, 1918: 1. 9. 1-3.

⁶⁹ İskenderiyeliler XII. Ptolemaios'u *Auletes*/flütçü, *piper*/gaydacı, *oboe*/ney çalar ve *nothos*/piç olarak isimlendirmiştir. Bkz. Strabo, 1932: 17. 1. 11.

⁷⁰ Strabo, 1932: 17. 1. 11; Eusebius, 2008: i 167-8.

⁷¹ Hardie, 2006: 31-32.

⁷² Modern yazarların bu görüşü muhtemelen Ptolemaios dönemine ait tabletlerde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Bkz. Birch, 1864: 6; Delaney, 2014: 1; Tyldesley, 2008: 30,32; Jones, 2006: xiv.

⁷³ Bahsi geçen tablet için bkz. Birch, 1864: 6.

⁷⁴ Strabon "...onun (*Auletes*) üç kızı vardı, bunlardan yalnızca biri, kraliçe olarak ilan edilen en büyük kızı (*IV. Berenike*) meşruydu..." ifadeleriyle IV. Berenike'nin meşruiyetine vurgu yapar. Bkz. Strabon, 1932: 17. 1. 11.

⁷⁵ IV. Berenike, VII. Kleopatra, IV. Arsinoe, XIII. Ptolemaios Philopator III, XIV. Ptolemaios Philopator IV olmak üzere beş çocuğu olan XII. Ptolemaios Auletes'in farklı kadınlardan dünyaya gelmiş olan bu çocuklarından sadece IV. Berenike'nin annesinin kimliği (kız kardeşle evlilikten dünyaya gelen çocuk hanedan teamüllerinde göre meşru sayıldığı için) bilinmektedir. Bkz. Strabon, 1932: 17. 1. 11.

⁷⁶ Bazı yazarlar VII. Kleopatra'nın, XII. Ptolemaios ile onun öz kız kardeşi olan Kleopatra VI. Tryphaena II'nin kızı olduğunu savunur. Bkz. Hardie, 2006: 31-32; bazı yazarlar ise hem VII. Kleopatra'nın hem de IV. Berenike'nin annesinin V. Kleopatra olduğunu savunur. Bkz. Delaney, 2014: 1; Grant, 2011: 16-17; Tyldesley: 2008, 30, 32; Jones, 2006: xiv; Modern yazarların bu görüşü muhtemelen Ptolemaios dönemine ait tabletlerde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Bkz. Birch, 1864: 6.

⁷⁷ Strabo, 1932: 17. 1. 11; Dio, 1916: 39.13; Birch, 1864: 7; Tyldesley, 2008: 28, 30; VII. Kleopatra'nın kökeni hakkında bilgi veren Mahaffy, VII. Kleopatra'nın annesinin kraliyet ailesine mensup soylu bir kadın olduğunu öne sürmektedir. Bkz. Mahaffy, 1915: 1-4.

⁷⁸ Ogden, 1999: 100.

Hanedanın son hükümdarı VII. Kleopatra da kendinden yaşça küçük iki erkek kardeşi ile evlenerek kardeş evliliği teamülünü uygulamıştır. VII. Kleopatra'nın babası XII. Ptolemaios Auletes İÖ. 51 yılında ölünce tahta kimin geçeceği sorunu gündeme gelmiştir. XII. Ptolemaios'un iki oğlu henüz reşit değildir. Reşit olan iki kızı ise hanedan kadınlarının tahta geçebilmelerini bir erkek yönetici ile eş hükümdar olma şartına bağlayan teamüller gereği tahta geçememiştir. Kadınların ancak erkek kardeşleri ile evlenmeleri halinde eş hükümdar olarak tahta çıkabilmelerini içeren bu teamüller, XII. Ptolemaios'un tahta geçecek olan kızının erkek kardeşlerinden biri ile evlenmesini zorunlu kılmıştır. Reşit varislerden biri olan VII. Kleopatra hem hanedan teamüllerini hem de babasının vasiyetini yerine getirmek için henüz on üç yaşındaki erkek kardeşi XIII. Ptolemaios ile İÖ. 48 yılında evlenmiştir. Öz kardeş evliliği yapan VII. Kleopatra ve XIII. Ptolemaios, babaları XII. Ptolemaios Auletes'in varisi ve meşru mirasçıları olarak birlikte tahta geçmişlerdir.⁷⁹ Fakat XIII. Ptolemaios İÖ. 47'de öldürülmesinin ardından küçük kardeşi XIV. Ptolemaios'un kral olarak görevlendirmesi gündeme gelmiştir. XII. Ptolemaios'un vasiyetini yerine getirmek isteyen Romalı komutan Caesar önderliğinde VII. Kleopatra ile erkek kardeşi XIII. Ptolemaios evlenmiştir. Böylece hem babası XII. Ptolemaios Auletes'in vasiyetini hem de hanedan teamüllerini yerine getirmiştir.⁸⁰ Fakat VII. Kleopatra her ne kadar meşru varis olarak tahta geçmiş olsa da annesinin etnik kökeni ve kimliğinin bilinmemesi nedeniyle babasının kaderini yaşamış, kraliyet kökenli bir kadından dünyaya gelmeyen babası XII. Ptolemaios Philadelphos gibi meşruiyet sorunu ile karşılaşmıştır. Bu durum hanedan mensubu olmayan bir kadından dünyaya gelen çocukların meşru sayılmaması yönündeki teamüllerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Çünkü kralın çocuklarını dünyaya getirecek olan kadının soylu ve köklü bir aileden olması, hatta kraliyet mensubu olması gerekmektedir. Buradaki meşruiyet kavramını köklü ve soylu bir aileye mensup olmakla ilişkilendirdiğimizde soyluluk, statü ve meşruiyet ilişkisinin etkin olduğunu söylemek mümkündür.

PTOLEMAİOS HANEDANINDA KARDEŞ EVLİLİĞİ YAPMAYAN HÜKÜMDARLAR

Ptolemaios hanedanı boyunca uygulanan kardeş evliliği geleneğinde kronolojik bir istikrar sağlanamamıştır. Bu anlamda hanedan içinde kardeş evliliği yapmayan hükümdarlara baktığımızda başta kurucu hükümdar I. Ptolemaios Soter olmak üzere III. Ptolemaios Euergetes, V. Ptolemaios Epiphanes, X. Ptolemaios ve XI. Ptolemaios karşımıza çıkmaktadır.

İÖ. 323-282 yılları arasında ülkeye uzun süre hükmeden, İÖ. 305 yılı itibariyle Mısır kralı olan⁸¹ ve ölümünden iki yıl öncesine kadar yönetimde kalan⁸² I. Ptolemaios Soter⁸³ kız kardeşi olmayan dört kadınla evlilik yapmıştır. Saltanatının son on beş yılında, savaşmaktan ziyade siyasi ittifaklar üzerinden tahtının ve ülkesinin varlığını devam ettirme stratejisi uygulayan I. Ptolemaios Soter bu kapsamdaki ilk siyasi evliliğini⁸⁴ dördüncü eşi olan I. Berenike ile yapmıştır.⁸⁵ I. Ptolemaios'in diğer evlilikleri ise bu tarz bir siyasi evlilikten çok uzaktır. İlk evliliğini Thais adında bir sosyete fahişesi ile yapmıştır.⁸⁶ Daha sonra İÖ. 324 yılında Persli II. Artabazus'un kızı Artakama (Apama) ile evlenen I. Ptolemaios'un bu evlilikten çocuğu olmamıştır.⁸⁷ İÖ. 321'de satrap olarak görev yaparken Antipatros'un kızı Eurydice ile siyasi bir evlilik gerçekleştirmiştir.⁸⁸ Evlilikleri boyunca tıpkı diğer Makedon kralları ve soyluları gibi çok eşli⁸⁹ olan I. Ptolemaios, Eurydice ile evli iken I. Berenike'ye âşık olmuştur.⁹⁰ Bir süre sonra hamile kalan I.

⁷⁹ Dio, 1916: 42. 35. 4; Strabo: 1932: 17. 1. 11; Lucan, 1962: 10. 81-110; Caesar, 2007: III. 108.

⁸⁰ Suetonius, 2008: 3; Dio, 1916: 42. 35; 42. 44; Caesar, 1955: 33; Strabo, 1932: 17.1.11; Plutarkhos, 2007: 49; Lucan, 1962: 10. 81-110; Thompson, 2003: 33; Bovet, 2014: 111-112; Ager, 2007: 8.

⁸¹ Plutarchos, 1920: 4.1; Pomeroy, 1984: 106, Ogden, 1999: 68.

⁸² Lucian, 1905: 12.

⁸³ I. Ptolemaios Soter İÖ. 323-305 yıllarında satrap, İÖ. 305-282 yılları arasında hükümdar olarak görev yapmıştır.

⁸⁴ Pomeroy I. Ptolemaios Soter ile I. Berenike arasındaki evliliğin, devletin varlığını sürdürülebilmesi amacıyla yapılmış diplomatik bir evlilik olduğunu belirtir. Bkz. Pomeroy, 1984: 13, 17; I. Berenike'nin, babası Antipatros tarafından Mısır'a gönderilmesinin Antipatros ve I. Ptolemaios Soter arasında gerçekleşen siyasi bir anlaşmanın parçası olması muhtemeldir. Taraflar arasında gerçekleşen siyasi ittifak gereği I. Ptolemaios Soter ile kraliyet mensubu olmayan I. Berenike evlenmiştir. Bu evlilikle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Van Oppen De Ruiter, 2011: 83-92.

⁸⁵ Plutarchos, 1920: 4. 4.

⁸⁶ Diodorus, 1946: 17. 72.

⁸⁷ Arrianus, 1976: 7. 4. 4-8 Plutarchos, 1920: 70.

⁸⁸ Lucian, 1905: 12; Hölbl, 2001: 24.

⁸⁹ Philippos ve İskender başta olmak üzere Makedon krallar/selefler arasında çok eşlilik yaygındır. Bkz. Plutarchos, 1920: 4. 1. Van Oppen de Ruiter, 2011: 84.

⁹⁰ Diodorus, 1946: 10. 31; Ogden, 1999: 70; I. Berenike'nin I. Ptolemaios Soter ile evlenme tarihini tartışan bazı tarihçiler evliliğin gerçekleştiği tarih olarak İÖ. 317-285 aralığını verirken bazı tarihçiler de İÖ. 320-315 aralığını verir. Bkz. Van Oppen de Ruiter, 2011: 83; Hölbl, 2001: 24; Ogden, 1999: 70.

Berenike'nin doğumuna yakın bir tarihte yani İÖ. 318'de evlenmişlerdir. I. Ptolemaios Soter'in bu evliliği ve diğer evlilikleri kardeş evliliği değildir. Nitekim hanedanda kardeş evliliğinin teamül haline gelmesi I. Ptolemaios Soter döneminde değil oğlu II. Ptolemaios Philadelphus döneminde olmuştur. Nitekim erken Ptolemaioslar döneminde baktığımızda kardeş evliliği geleneğinin istikrarlı olarak uygulanmadığı görülmektedir. Burada kardeş evliliği geleneğini teamül haline getirerek hanedandaki aile yapısında istikrarı ve varislerin meşruiyetini sağlama çabası içinde olan II. Ptolemaios Philadelphus'un yasal statü kazandırdığı kardeş evliliği geleneğini uygulamaya koyması gerekirken koymayan ve bu yasayı ihlal eden ilk kişi konumunda olan III. Ptolemaios Euergetes önem arz eder.

Euergetes'in tahta geçişi ise I. Ptolemaios Soter'in soyundan gelenleri meşrulaştıran babası II. Ptolemaios Euergetes'in yasal düzenlemeleri sayesinde olmuştur. Kız kardeşi ve karısı II. Arsinoe'den çocuğu olmayan II. Ptolemaios Philadelphus'un kendi durumunu da gözeterek yaptığı bu düzenlemelere kapsamında yalnızca I. Ptolemaios Soter soyundan olan torunlar meşru varis olarak kabul edilmiştir. Buna göre II. Ptolemaios'un I. Arsinoe'den dünyaya gelen çocukları Soter kanı taşıdıkları için tahtın ilk mirasçıları sayılmışlar, tahta geçen kişi de III. Ptolemaios Euergetes olmuştur.⁹¹ Görüldüğü üzere kraliyet ailesi içinde gerçekleşen kardeş evliliklerinin Ptolemaios monarşi geleneğinin temel taşı haline gelmesi II. Ptolemaios döneminde olmuştur. II. Ptolemaios'un uygulamaya koyduğu teamüller ondan sonra tahta geçen Ptolemaios hükümdarlarının kardeşleriyle evlenebilmelerini meşru kıldığı halde III. Ptolemaios Euergetes döneminde bu teamül uygulanmamıştır. Hanedanın üçüncü hükümdarı olarak geleneğin işleyişini bozan ilk hükümdar, II. Ptolemaios'un I. Arsinoe'den dünyaya gelen oğlu III. Ptolemaios Euergetes, kız kardeşi Berenike Phernophoros ile değil Cyrene kralı Magas ve II. Apama'nın kızı II. Berenike ile evlenerek öz kardeşle evlenme teamülünü uygulamamıştır.⁹²

Ptolemaioslardaki kardeş evliliklerine baktığımızda kardeş evliliği geleneğinin istikrarlı olarak uygulanmadığını görüyoruz. Özellikle Seleukos⁹³ prensesleriyle gerçekleşen evliliklerin soyun asaletin bozulmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.⁹⁴ Bu sürecin başlaması kardeş evliliği yapabileceği kız kardeşi olmadığı için bir Seleukos prensesiyle evlenen V. Ptolemaios ile olmuştur. M.Ö. 204 yılında kırk yaşında iken ölen IV. Ptolemaios'tan sonra beş yaşındaki oğlu V. Ptolemaios Epiphanes hükümdar olmuştur.⁹⁵ İÖ. 204-180 yılları arasında hanedanı yöneten ve kardeş evliliği geleneğini gerçekleştirebileceği bir kız kardeşi olmadığı için mevcut hanedan teamüllerini uygulama şansı olmayan V. Ptolemaios soy dışı yabancı bir kadınla evlenmiştir.⁹⁶ Bu evlilik iyasi ittifak gereği yapılmıştır. Babası IV. Ptolemaios'un ölümü sonrasında ülkede yaşanan iç karışıklık ve isyanlar nedeniyle zor durumda kalan V. Ptolemaios, İÖ. 195 yılında III. Antiochos ile barış antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma sonrasında üstün duruma geçen III. Antiochos, kızı I. Kleopatra'yı henüz on altı yaşındaki genç kral Ptolemaios V Epiphanes ile evlendirmiştir. Böylece V. Ptolemaios'un ilk ve tek eşi "Suriyeli" olarak bilinen I. Kleopatra olmuştur. I. Kleopatra, V. Ptolemaios'un öz kız kardeşi olmadığı halde "kız kardeş" unvanı verilerek onurlandırılmıştır. Ptolemaios hanedan yapısının değişiminde bir dönüm noktasına işaret eden I. Kleopatra-V. Ptolemaios evliliği ile hanedana "Kleopatra" ismi ilk kez girmiştir. Buradaki en önemli husus hanedan içinde kardeş evliliği bir teamül olarak varlığını sürdürürken, Suriye kökenli yabancı bir kadın olan I. Kleopatra'nın V. Ptolemaios ile evlenmesiyle birlikte hanedan soyundaki bozulma sürecinin başlamış olmasıdır.⁹⁷

Hanedan teamüllerine uygun olmayan bu soy dışı evliliklerin bazı avantaj ve dezavantajları söz konusudur. Soy dışı evliliklerin avantajı bu evliliklerden dünyaya gelen çocukların hayatta kalma oranını artırmış olmasıdır. Bu çocukların Ptolemaios soyuna mensup kadınlardan dünyaya gelen çocuklara göre daha uzun yaşama şansları olmuştur.⁹⁸ Soy dışı evliliklerin dezavantajı ise iki kategoriden oluşmaktadır. İlk kategoriye hanedandan birinin soy dışı evliliğinden dünyaya gelen çocukların gündeme getirdiği meşruiyet sorunu oluşturmaktadır. Hanedan soyunda dünyaya gelen bir çocuğun meşru sayılabilmesi için

⁹¹ Theocritus, 1912: 17. 131; Burstein, 1982: 211-22; Ogden, 1999: 75.

⁹² Justinus, 2011: 26. 3.

⁹³ Ogden kitabının beşinci bölümünde Seleukos hanedanındaki kız kardeş evliliklerini incelemektedir. Bkz. Ogden, 1999: 78.

⁹⁴ Pomeroy, 2003: 124

⁹⁵ Justinus, 2011: 30. 2. 6; Hölbl, 2001: 133.

⁹⁶ Ptolemaios hanedanına yabancı kökenli bir kadının ilk kez dahil olması Mısır, Suriye, Part, Pers, Grek, Roma ya da Nubia kökenli olduğu düşünülen I. Kleopatra ve Ptolemaios V. Epiphanes evliliği ile gerçekleşmiştir. Bkz. Tyldesley, 2008: 31-32; Grant, 2011: 17-18; Mahaffy, 1915: 2; Ashton, 2008: 31-32, fig. 3. 1.

⁹⁷ Livius, 1850: 35. 13; Diodorus, 1946: 1. 27. 1; Ogden, 1999: 82-84; Mahaffy, 1915: 1-4.

⁹⁸ Kardeş evliliğinden dünyaya gelen çocukların kısa süre yaşayıp öldüklerini gösteren örnek X. Ptolemaios'un V. Kleopatra ile evliliğinden dünyaya gelen ve kısa bir süre sora öldüğü düşünülen kızıdır. Bkz. Ogden, 1999: 96.

bu çocuğun kız kardeşle yapılan evlilikten dünyaya gelmiş olması şartı üzerinden meşruiyeti belirginleştiren bir teamül ortaya koymuşlardır. Bu kapsamda kardeş evliliğinden dünyaya gelmeyen çocuklar gayrimeşru sayılmıştır.⁹⁹ İkinci kategoride ise düşük doğurganlık oranı ve kısrılık vardır. Hanedanın ilk jenerasyonunda görülen kız kardeşle evlenme kültürü Ptolemaios kökenli kadınların doğurganlık oranının düşmesine, kısrılığın artmasına, genetik ve fizyolojik yapıda bozulmalara neden olmuştur.¹⁰⁰

Ptolemaioslarda kardeş evliliği yapmayan bir diğer hükümdar İÖ. 81 yılında tahta geçen ve Mısır'ı kısa bir süre yöneten XI. Ptolemaios'tur. III. Berenike ile kardeş evliliği kapsamında olmayan bir evlilik yapmış fakat bu evlilikten on dokuz gün sonra öldürülmüştür.¹⁰¹ XI. Ptolemaios'un gymnasiumda öldürülmesinin ardından tahta çıkan XII. Ptolemaios Auletes¹⁰² İÖ. 80-58/55-51 yılları arasında iki kez hükümdar olmuştur. İÖ. 58 yılında İskenderiye'de yaşanan iç karışıklık nedeniyle Roma'ya sığındığı dönemde oğulları XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios henüz reşit olmadığı için en büyük kızı IV. Berenike pro tempore yani geçici olarak yönetime getirilmiştir. Her ne kadar geçici bir hükümdarlığın varlığı söz konusu olsa da Mısır kanunlarına göre bir kadının ülkeyi tek başına yönetmesi mümkün olmadığı için derhal evlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle İÖ. 56 yılında Pontus kralı Mithridates'in generallerinden biri olan Archelaus ile evlenen IV. Berenike kısa bir süre sonra eşini öldürmüş, sonrasında bir evlilik daha yaparak Mısır'ı yönetmeye devam etmiştir.¹⁰³ Buna göre IV. Berenike'nin kardeş evliliği teamülünü uygulamadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Ptolemaioslarda kardeş evliliği geleneği her hükümdar tarafından uygulanmamıştır. Hanedan boyunca tahta geçen hükümdarların bazıları kardeş evliliği geleneğini bir teamül olarak uygulamıştır. Hanedandaki ilk öz kardeş evliliği I. Ptolemaios Soter'in oğlu II. Ptolemaios Philadelphus ile öz kız kardeşi II. Arsinoe arasında olmuştur. Daha sonraki hükümdarlardan IV. Ptolemaios Philopator ile kız kardeşi III. Arsinoe, VI. Ptolemaios Philometor ile kız kardeşi II. Kleopatra, VIII. Ptolemaios ile kız kardeşi II. Kleopatra, IX. Ptolemaios ile kız kardeşleri IV. Kleopatra ile Kleopatra Selene, XII. Ptolemaios Auletes ile Kleopatra VI. Tryphaena II, VII. Kleopatra ile erkek kardeşleri XIII. Ptolemaios ve XIV. Ptolemaios evlenerek kardeş evliliği yapmıştır. Hanedan boyunca tahta geçen hükümdarlardan kardeş evliliği geleneğini uygulamayan ilk hükümdar I. Ptolemaios Soter'dir. Kurucu hükümdar Soter'den sonra tahta geçen oğlu II. Ptolemaios Philadelphus döneminden itibaren teamül haline gelen kardeş evliliği geleneğini uygulamayan hükümdarlardan III. Ptolemaios Euergetes ile II. Berenike, V. Ptolemaios ile I. Kleopatra, X. Ptolemaios ile V. Kleopatra, XI. Ptolemaios ile III. Berenike, IV. Berenike ile Archelaos evlenerek kardeş evliliği geleneği kapsamında olmayan izdivaçlar yapmışlardır. Mısır kanunlarında yasal dayanağı olan kardeş evliliği geleneğinin Ptolemaios hanedanı boyunca başa geçen çoğu hükümdar tarafından uygulanması onların dini, siyasi, beşerî ve toplumsal amaçlarına ulaşmalarını sağlamada etkin bir rol oynamıştır. Kardeş evliliği geleneğini uygulayan hükümdarlar, Makedon kökenli bir yönetici olarak halkın desteğini alma ve siyasi güç kazanmaya yönelik bir propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Bu süreçte kurucu hükümdar I. Ptolemaios Soter kanından olanların tahta geçerek soyun devamını sağlaması da bir teamül olarak propagandaya dahil edilmiştir. Mısır tahtındaki meşruiyetini bu propaganda üzerinden sağlamak isteyen hükümdarlar, halkın gözünde Makedon kökenli bir hükümdar değil Mısır'da doğup büyümüş ve Mısır'ın yerel geleneklerini benimsemiş hükümdar profili oluşturmaya çalışmıştır. Böylelikle siyasi yönden güçlenmek, halkın gözünde meşruiyet kazanmak, tanrıların ilahi kardeş evliliklerini örnek alarak kurulan kutsal aile üzerinden elde edilen dini ve siyasi güçle ülkeyi yönetmek, tanrılaşmak suretiyle sıradan insanlardan soyutlanmak, taht adayı olan varislerin meşruiyetini sağlamak, varis belirlemede net bir teamül oluşturmak, kardeşler arası ardıllık çatışmalarını ortadan kaldırmak, hanedan gücünün bölünmesini engellemek için bir tanrı ve firavun gibi davranarak egemen güç olmak amaçlanmaktadır. Makedon geleneklerini ihlal etmek suretiyle bu gücü hükümdarlara sağlayan meşru yollardan biri olan kardeş evliliği geleneği, öz kardeşlerin "kutsal evlilik" üzerinden güç birliği yapmasını zorunlu kılmıştır. Öz kardeşle evlenmenin sağladığı güç aktarımını elde etmek için yapılan ve

⁹⁹ X. Ptolemaios'un adı bilinmeyen bir kadınla gerçekleştirdiği evliliğinden dünyaya gelen oğlu XI. Ptolemaios Alexander II, Ptolemaios soyundan olmayan bir kadından doğduğu için meşru sayılmamıştır. Bkz. Ogden, 1999: 96.

¹⁰⁰ Ogden, 1999: 96-97.

¹⁰¹ Eusebius, 2008: i 165-166.

¹⁰² XII. Ptolemaios'un ünvanları Theos (Tanrı), Philopator (Babasını Seven), Philadelphus (Kızını-Oğlunu Seven), Neos Dionysos'tur (Yeni Dionysos). Bkz. Strabo, 1932: 17.1.11.

¹⁰³ Strabo, 1932: 17. 1. 11; Dio, 1916: 39. 13; Pomeroy, 1984: 24; Bennett ve Depauw, 2007: 213.

Zeus-Hera, Osiris-İsis evliliğine eşdeğer görülen bu evlilikler sonucu hem evlenen kardeşlerin hem de onlardan dünyaya gelen çocukların tanrılaştırılması söz konusu olduğu için uygulanır hale gelmiştir. Eski firavun sisteminden beri var olan bu bakış açısı Ptolemaios hanedan yöneticilerinin temel politikası haline gelirken, kardeş evliliği yaparak taht ortağı olma hakkı kazanan hanedan kadınlarının olumlu bakış açısı sayesinde gelenekselleşme süreci başlamıştır. Eş hükümdar sıfatıyla taht ortağı olan kraliçeler kardeş evliliği yapmak suretiyle yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Hakimiyetin bu teamül üzerinden kraliçeye geçmesi, hanedanın son hükümdarı VII. Kleopara'nın yönetim sürecinde açıkça görmek mümkündür. VII. Kleopatra tahta geçebilmek için erkek kardeşi XIII. Ptolemaios ile evlenmiş fakat kardeşi ölünce diğer ekek kardeşi XIV. Ptolemaios ile evlenerek iktidarını devam ettirmiştir. Nitekim taht ortağı konumundayken eşi ölen bir kraliçenin yönetimi devam ettirebilmesi için akrabası olan bir başka erkekle evlenmesi ilk kez kız kardeşi II. Kleopatra ile evli iken ölen VI. Ptolemaios'un ardından kardeşinin dul eşi II. Kleopatra ile evlenen VIII. Ptolemaios ile başlamış, VII. Kleopatra da bunu devam ettirmiştir. Kısacası Ptolemaioslarda kadın hükümdarların tahta geçebilmesi ya da mevcut yönetimlerini devam ettirebilmeleri bir erkek kardeş ile evlenme şartına dayandırıldığı için kardeş evliliği yapmaları bir zorunluluk olmuştur. Bu da hükümdarları kardeş evliliği yapmaya yönelten bir başka faktör olarak öne çıkmıştır.

Kardeş evliliği geleneği ile Ptolemaios hanedan soyunun elit yapısını sürdürmek ve soyun asaletini devam ettirmek amaçlanıyor olsa da bu kapsamda istikrarlı bir uygulamanın olmadığını görüyoruz. Zira Ptolemaiosların Seleukos prensesleriyle yapmış olduğu evlilikler soyun bozulmasına neden olmuştur. Hükümdarların hanedan soyundan olmayan kadınlarla evlenmesinin temelinde siyasi ittifaklar ve politik stratejiler ön plana çıkar. Ayrıca kardeş evlilikleri nedeniyle doğurganlık oranında yaşanan düşüş ve dünyaya gelen çocukların hayatta kalma şansının azalması soy dışı kadınlarla evlenmeye yönelimi artıran bir faktör olmuştur. Öte yandan öz kardeşlerin evlenmesi sonucu dünyaya gelen çocukların mental ve fiziksel olmak üzere ciddi sağlık sorunları yaşaması, bazılarının kısa süre yaşayıp ölmeleri nedeniyle bu evlilik geleneğinin soyun devamını sağlamaktan çok riske attığını söylemek mümkündür. Hem bu riskleri bertaraf etmek hem de aile içi evlilik sonucu ortaya çıkan fiziksel, mental ve genetik rahatsızlıkların önüne geçmek için yapılan soy dışı evlilikler, hanedan soyunun elit yapısını sürdürmek ve soyun asaletini devam ettirmek isteyen hükümdarların temel hedefine ulaşmalarını engelleyen bir durum oluşturmuştur. Soy dışından evliliğin önüne geçmek ve aile içi evlilikte süreklilik sağlamak için oluşturulan teamüller Ptolemaios monarşi geleneğinin temeli haline getirilse de evlilikler yoluyla hanedana yabancı kanın girmesini engelleyememişlerdir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın tamamı tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırmanın verileri doküman incelemesine dayalı olarak toplanmıştır ve etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ager, S. L. (2005). Familiarity Breeds: Incest and the Ptolemaic Dynasty. *The Journal of Hellenic Studies*, 0(125), 1-34.
- Appian. (1964). *Roman History: The Civil Wars*, (Çeviren: H. White). Vol. III, Books 1-3, Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Appian. (1899). *The Foreign Wars*, (Çeviren: H. White). New York: The Macmillan Company.
- Arrianus. (1976). *Anabasis of Alexander*, (Çeviren: P. A. Brunt). Vol. I, Books 1-4, Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Ashton S. A. (2003). Cleopatra: Goddess, Ruler or Legend. (Derleyen: S. Walker ve S. A. Ashton). *Cleopatra Reassessed* İçinde (s. 25-30). London: The British Museum Occasional Paper.
- Ashton, S. A. (2008). *Cleopatra and Egypt*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Athenaeus. (1984). *The Deipnosophists or Banquet of the Learned of Athenaeus*, (Çeviren: H. G. Bohn). London.
- Bennett, J. C. ve Depauw, M. (2007). The Reign of Berenike IV (Summer 58-Spring 55 BC). *Zeitschrift Für Papyrologie und Epigraphik*, 0(160), 211-214.
- Birch, S. (1864). *On Two Egyptian Tablets of the Ptolemaic Period*. London.

- Bourne, A. W. (1963). Consanguineous Marriage. *The British Medical Journal*, 2(5372), 1590-1591.
- Burstein, S. M. (1982). Arsinoe II Philadelphos: A Revisionist View. (Derleyen: W. L. Adams ve E. N. Borza). *Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage* içinde (s. 197-212). Washington.
- Burton, A. (1972). *Diodorus Siculus, Book I: A Commentary*. Leiden.
- Caesar, (1955). *Alexandrian War, African War, Spanish War*, (Çeviren: A. G. Way). Vol. III, Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.
- Caesar. (2007). *İç Savaş*, (Çeviren: F. Akderin). İstanbul.
- Christensen, W. (2005). *Great Empires of the Past: Empire of Ancient Egypt*. New York.
- Davis, N. ve Kraay, C. M. (1973). *The Hellenistic Kingdoms Portrait Coins and History*. London.
- Delaney, A. E. (2014). Reading Cleopatra VII: The Crafting of a Political Persona. *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, 3(I), 1-9.
- Dio. (1916). *Roman History*, (Çeviren: E. Cary). Vol. IV, Books 51-55, Loeb Classical Library. Brooklyn: Harvard University Press.
- Diodorus. (1946). *Library of History*, (Çeviren: C. H. Oldfather). Vol. IV, Books 9-12.40, Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.
- Eusebius. (2008). *Chronicle*, (Çeviren: R. Bedrosian). New Jersey: Long Branch.
- Fischer-Bovet, C. (2014). *Army and Society in Ptolemaic Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iosephus. (1998). *The Works of Iosephus: New Updated Edition*, (Çeviren: A. M. William Whiston). New York.
- Foss, M. (2011). *The Search for Cleopatra: The True Story of History's Most Intriguing Woman*. New York: Arcade Publishing.
- Grant, M. (2011). *Cleopatra*. Oxford: Hachette Publishing.
- Hammurabi ve King, L. W. (1998). *Ancient History Sourcebook: The Code of Hammurabi*. C.1780 Bce. Project Gutenberg. 157. <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> adresinden 22.07.2020 tarihinde erişildi.
- Hardie, P. (2006). Virgil's Ptolemaic Relations. *The Journal of Roman Studies*, 0(98), 25-41.
- Hopkins, K. (1980). Brother-Sister Marriage in Roman Egypt. *Comparative Studies in Society and History*, 22(3), 303-354.
- Hölbl, G. (2001). *A History of the Ptolemaic Empire*, (Çeviren: T. Saavedra). London: Routledge.
- Huebner, S. R. (2007). 'Brother-Sister' Marriage in Roman Egypt: A Curiosity of Humankind or a Widespread Family Strategy? *Journal of Roman Studies*, 97(1), 21-49.
- Justinus. (2011). *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, (Çeviren: J. S. Yardley). Vol. 2, Books 13-15. London: Oxford University Press.
- Lasserre, F. (1959). Aux Origines Dde L'anthologie: I. Le Papyrus P. Brit. Mus. Inv. 589 (Pack 1121). *Rheinisches Museum Für Philologie*, 102(3), 222-247.
- Lucan. (1962). *The Civil War*, (Çeviren: J. D. Duff). Books I-X (Pharsalia), Loeb Classical Library. Brooklyn: Harvard University Press.
- Lucian. (1905). *The Works of Lucian of Samosata*, (Çeviren: H. W. Fowler ve H.G. Fowler). Oxford.
- Mahaffy, J. P. (1915). Cleopatra VI. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 2(1), 1-4.
- Middleton, R. (1962). Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt. *American Sociological Review*, 27(5), 603-611.
- Mitterauer, M. (1994). The Customs of the Magians: The Problem of Incest in Historical Societies. (Derleyen: R. Porter ve M. Teich). *Sexual Knowledge, Sexual Science: The History of Attitudes to Sexuality* içinde (s. 231-250). Cambridge.
- Murray, O. (1970). Hecataeus of Abdera and Pharaonic Kingship. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 0(56), 141-171.
- Ogden, D. (1999). *Polygamy, Prostitutes and Death: The Hellenistic Dynasties*. London.
- Ovidius. (1813). *The Epistles of Ovid*, (Çeviren: J. Nunn). London.
- Pausanias. (1918). *Description of Greece*, (Çeviren: W. H. S. Jones, D. Litt ve H. A. Omerod). Vol. 4, Brooklyn: Harvard University Press.
- Petrie, W. M. F. ve Hogarth, D. G. (1896). *Koptos*. London: B. Quaritch.
- Philo. (1993). *The Works of Philo: Complete and Unabridged*, (Çeviren: C. D. Yonge). Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publications.

- Platon. (2010). *Devlet*, (Çeviren: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi XXIV, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plutarchos. (1920). *Plutarch's Lives: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*, (Çeviren: B. Perrin). Loeb Classical Library, Vol. IX, Cambridge: Harvard University Press.
- Plutarkhos. (2007). *İskender & Caesar*, (Çeviren: F. Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Plutarchos. (1936). *Moralia, Isis and Osiris, The E at Delphi. The Oracles at Delphi No Longer Given in Verse, The Obsolescence of Oracles*, (Çeviren: F. C. Babbitt). Vol. V, Loeb Classical Library 306, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Polybius. (1927). *The Histories of Polybius*, (Çeviren: E. S. Shuckburgh). Vol. IV, Loeb Classical Library, Cambridge: Schocken Books.
- Pomeroy, S. B. (1984). *Women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra*. New York: Schocken Books.
- Pomeroy, S. B. (1995). *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves. Women in Classical Antiquity*. New York: Schocken Books.
- Prudence, J. J. (2006). *Cleopatra: A Sourcebook*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Ritner, R. K. (1998). *Egypt under Roman Rule: The Legacy of Ancient Egypt*. (Derleyen: C. F. Petry). *The Cambridge History of Egypt, Islamic Egypt 640-1517* İçinde (s. 1-33). Cambridge: Cambridge University Press.
- Roller, D. W. (2003). *The World of Juba II and Kleopatra Selene: Royal Scholarship on Rome's African Frontier*. New York: Taylor & Francis Group.
- Roller, D. W. (2010). *Cleopatra: A Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Rostovtzeff, M. I. (1936). The Hellenistic World and its Economic Development. *The American Historical Review*, 41(2), 231-252.
- Rowlandson, J. ve Takahashi, R. (2009). Brother-Sister Marriage and Inheritance Strategies in Greco-Roman Egypt. *The Journal of Roman Studies*, 0(99), 104-139.
- Seneca. (1913). *Apocolocyntosis*. (Derleyen: W. H. D. Rouse ve M.A. Litt). London: William Heinemann.
- Empiricus, S. (1996). *Outlines of Pyrrhonism*, (Çeviren: B. Mates). New York: Oxford University Press.
- Sophokles. (2005). *Kral Oidipus*, (Çeviren: C. Çetinkaya). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Skeat, T. C. (1962). Notes on Ptolemaic Chronology: III The First Year Which is Also The Third: A Date in the Reign of Cleopatra VII. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 0(48), 100-105.
- Strabo. (1932). *Geography*, (Çeviren: H. L. Jones). Vol. VIII, Book 17, Loeb Classical Library 267, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suetonius. (2008). *On İki Caesar'ın Yaşamı*, (Çeviren: F. Telatar ve G. Özaktürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tait, J. (2003). Cleopatra by Name. (Derleyen: S. Walker ve S. A. Ashton). *Cleopatra Reassessed* İçinde (s. 3-8). The London: British Museum Occasional Paper.
- Theocritus, (1912). *The Greek Bucolic Poets*, (Çeviren: J. M. Edmonds). Loeb Classical Library 28, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Thompson, D. J. (2003). Cleopatra VII: The Queen on Egypt. (Derleyen: S. Walker ve S. A. Ashton). *Cleopatra Reassessed* İçinde (s. 31-34). London: The British Museum Occasional Paper.
- Livius, (1850). *History of Rome*, (Çeviren: C. Edmonds). Books XXVII-XXXVI, London: Henry G. Bohn.
- Tyldesley, J. (2008). *Cleopatra: Last Queen of Egypt*. London: Basic Books.
- Van Oppen De Ruiter, B. (2011). The Marriage of Ptolemy I and Berenice I. *Ancient Society* İçinde (s. 83-92). France: Peeters Publishers.